

EGY DISSZERTÁCIÓ MARGÓJÁRA, A TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS TERÜLETI IDENTITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI

MEGYESI Boldizsár

MTA, Politikai Tudományok Intézet
H-1014 Budapest, Országház u. 30.; e-mail: bmegeyesi@mtapti.hu

Bugovics Zoltán: *Társadalom, identitás és területfejlesztés, a területi identitás és a regionalitás kapcsolata*. Budapest: L'Harmattan, 2007.

A kötet részletesen tárgyalja a területi identitás kérdését, és kísérletet tesz arra, hogy elemezze annak a területfejlesztéssel kapcsolatos vetületeit. E törekvése során a hazai és nemzetközi szakirodalom eredményeit használja fel, valamint egy, a Dunántúl északi részén végzett kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt alkalmazó saját kutatást mutat be.

A kötet két világosan elkülöníthető részből áll; első kétharmada aprólékos gonddal ismerteti a társadalomtudományok és területi identitás kapcsolatát, a területi identitás fogalmát, történeti ismérveit, valamint a területlehatárolás fogalmi és módszertani hátterét, majd pedig a kutatási terület meghatározásának részleteit, okait. A mű második harmada az empirikus kutatások eredményeiről tájékoztatja az olvasót, itt kapnak helyet a szerző témával kapcsolatos megállapításai, következtetései is.

A kötetben ismertetett vizsgálat három szakaszból áll: a helyi elit szerepét feltáró vizsgálatból, a helyi, megyei és regionális elit tagjaival készített interjúorozatból, valamint egy, az észak-dunántúli lakosságra reprezentatív kérdőíves felvétel, amely utóbbinak kidolgozása során a szerző az ismertetett irodalomra, valamint Böhm Antal korábbi kutatásaira támaszkodott.

Az eredmények ismertetése során öt területen vizsgálja a szerző a területi identitás megjelenését: 1) milyen tényezők határozzák meg a területi identitást, 2) milyen területi-földrajzi egységekhez kapcsolják identitásukat a válaszolók, 3) hogyan érzékelik azon település, illetve kistérség fejlettségét, amelyben élnek, 4) mekkora mértékben vesznek részt a helyi közéletben, milyenek az egymás közötti bizalmi kapcsolatok, valamint 5) kemény szociológiai változók mentén. Az identitáskutatás érdekes részeredményei közül kettőt emelnék ki: két tércategória esetén kimagaslóan erős a területi identitás mértéke, „a lokalitás-szomszédság, illetve a nemzeti-országos szint esetében” (270. o.). Szintén elgondolkodtató a szerző azon megállapítása, hogy az európai identitás „jelenlegi állapotában Magyarországon alig mérhető” (277. o.).

Recenzióban – elismerem, saját érdeklődési területemhez igazodva – a könyv egyik fő állítását, a lehetséges fejlesztési utak, a területfejlesztés egyes kérdéseinek és a területi identitás jelentőségének összefüggését elemzem.

A kötet hosszan tárgyalja a regionalizáció kérdéskörét. Ez a rész magán viseli a kötet erényeit és egyes fogyatékoságait egyaránt. A fejezet elején világos problémafelvétellel találkozunk az olvasó: „[a] regionalizációt a területi identitás szempontjából Magyarországon akár légüres gömbnek is tekinthetnénk, mivel területi azonosulás szintjén nemhogy nem létezik ilyen, hanem még pontos régióképe sincsen az embereknek.” (35. o.) Ezért a szerző keresi, hogy melyik az a földrajzi egység, társadalmi tér („társadalmi – gazdasági – infrastrukturális tér”), amelyhez a területi identitás egyes faktoraival kapcsolható. A szerző hipotézisét is világosan megfogalmazza: „*csak megfelelő identitás-ösztönző régiókkal lehet valóban jól működő régiókat létrehozni, mert az emberek indíttatása és tenni-akarása, bizalma és hite nélkül a regionalizációt csupán egy újabb bürokratikus intézményi szintnek tekinti a társadalom*” (36. o.). Az állítás különösen fontos lesz, mivel kifejezi a szerző egyik legjellemzőbb területfejlesztéssel kapcsolatos előfeltételezését: miszerint a hatékony és szerves fejlődés kizárólag és alapvetően a helyi erőforrásokon alapulhat. Ez az egyébként széles körben elfogadott megállapítás azonban túlzott leegyszerűsítéshez vezet. Mielőtt azonban részletesebben vizsgálnánk e normatív megállapítást, tekintsük át, hogy miként épül fel a fejezet. A szerző bemutatja, hogy mi ösztönzi napjainkban a regionalizációt (az innováció terjedés lehetőségeinek fejlesztése, gazdasági ösztönzők, az államigazgatás átalakítása, területi programozás), ennek milyen hatásai vannak a területfejlesztésre, és hogy a jelenlegi fejlesztéspolitika képes-e a meglévő egyenlőtlenségek csökkentésére. A leírásban hazai szerzők, különböző tudományterületek elismert kutatóinak írásaira hivatkozik a szerző. Az Európai Unió fejlesztéspolitikai elveinek ismertetése, illetve az európai regionalizációs folyamat vázlatos áttekintése során is magyar forrásokra támaszkodik Bugovics. Mivel itt csupán rövid áttekintést kíván nyújtani a szerző bizonyos területi-folyamatokról, ez talán elfogadható módszer. Ennek ellenére érdemes lett volna esetleg további forrásokat bevonva elemezni ezt a kérdést, így a szövegrész egyik legérdekesebb és legizgalmasabb állítása hangsúlyosabban jelenne meg. A szerző, megerősítve Horváth Gyula és kutatásainak megállapításait a következőket írja: „*erőteljesen megjelenik egy a hivatalosan elfogadott regionális textúrát átrajzoló Győr – Budapest – Szeged fejlődési övezet, amely mellett több sziget-jellegű, hasonló életképes kistérségek sora is kirajzolódik (...). Erre a fejlődési tendenciára már inkább a hálózatosodás igazolódik*” (47. o.). A kötetre általában jellemző, hogy fontos megállapítások, kijelentések reflektálatlanul maradnak benne. Bár az előbb idézett gondolat később is megjelenik (161–171. o.) az írásban, sem a magyar térstruktúra tárgyalásakor, sem pedig a területi identitás történeti ismérveit tárgyalva nem elemzi a szerző, hogy milyen következményei lehetnek annak, hogy a hivatalos térstruktúra nem követi a gazdasági és innovációs tevékenység nyomán alakuló területi folyamatokat. Ennek az elemzésnek a hiánya azért különösen fájó, mert éppen ennek során nyílhatna lehetőség a megfogalmazott kérdések finomítására és a hipotézisben foglalt állítás pontosítására.

A nyugat-európai társadalomtudományban a fejlesztéspolitikával kapcsolatos írások zavarba ejtő gazdagságával találkozhatunk. A szerző hipotézisének gondolatmenetéhez illeszkedve röviden bemutatok néhány fejlesztésekkel kapcsolatos elméletet. Az endogén és exogén fejlesztési modellek között aszerint tehetünk különbséget, hogy milyen pénzügyi forrásokat használnak a szereplők, milyen a párbeszéd a fejlesztés szereplői között, milyen mértékben vonják be a fejlesztésbe a helybelieket. A nyolcvanas évekig mind a források, mind az ötletek, tervek kívülről érkeztek a fejlesztendő te-

rületre, e megközelítésben fordulatot hoztak a kilencvenes évek. Ekkortól kezdve több szerző számol be olyan kezdeményezésekről, amelyekben helybeliek, érintettek saját kezükbe vették sorsuk irányítását (van der Ploeg–Renting 2000; Marsden 2006), és így megvalósulhatott a helyi erőforrások innovatív egymásra épülő használata (Brunori–Rossi 2000). Christopher Ray a kultúragazdaság elméletét részletesen és alaposan tárgyalja írásaiban; a vidék- és területfejlesztés kapcsán erre az elméletre hivatkozva érvelnek a szerzők a helyi erőforrásokra alapozott fejlesztéspolitika mellett (Ray 1998). Érdeemes megjegyezni, hogy ezek a modellek is külső, jellemzően EU-s fejlesztési források bevonásával számolnak.

Azonban, mint arra például Terluin rámutat, más fejlesztési modellek is elképzelhetők. Számos helyszínen nem lehet a helyben élők elképzeléseire (helyi emberi erőforrásokra) alapozni a fejlesztést. (Természetesen a helyben lakó érintettek bevonásának kérdésére számos módszer létezik, amelyeket helyhiány miatt nem tárgyalok.) A holland szerző legfontosabb, bár valóban kissé közhelyszerű megállapítása, hogy nem lehet azonos fejlesztési modelleket alkalmazni a különböző európai térségekben (Terluin 2003).

Akár a kötetben ismertetett elméletek, akár a fent említett elméletek összevetése, elemzése, a vélemények ütköztetése során pontosabb kérdésekhez juthatott volna a szerző, és így az olvasó is. Feltételezhető, hogy a különböző térstruktúrák eltérő feladatok megoldását segítik, ezt sugallja a hálózatosodás-modell is (Murdoch 2000), amely jelenséget Bugovics is megemlíti. Murdoch tanulmánya szerint, amennyiben egy térségnek nincsenek megfelelő piaci kapcsolatai, két fejlesztési lehetőség adódik: az állam infrastrukturális beruházásokkal, vagy egyéb támogatásokkal arra ösztönözheti a vállalatokat, hogy megjelenjenek a régióban (exogénfejlesztés), valamint az, hogy bizonyos szervezetek segítenek kiaknázni a helyi erőforrásokat (endogénfejlesztés). Murdoch szerint a közelmúlt vitáiban a felek mintha ellentétben állónak látnák ezt a két fejlesztési utat, szerinte azonban ez nem indokolt. Amellett érvel, hogy a meglévő hálózatokra épülve hatékonyabb lehet a vidékfejlesztés. Megkülönbözteti a vertikális hálózatokat, amelyek a hagyományos élelmiszertermelés, feldolgozás és kereskedelem rendszeréből nőttek ki, valamint a horizontális hálózatokat, amelyek alatt azokat a tevékenységeket érti, amelyek nem kapcsolódnak a mezőgazdasághoz.¹

Az idézett szerzők gondolatainak elemzése segít pontosabban megérteni, hogy miért bizonyul tehetetlennek a fejlesztéspolitika az egyenlőtlenségek csökkentésében, milyen módon érdemes fejlesztési terveket készíteni, fejlesztési utakat megalkotni, miként lehet megfelelő módon szervezni a különböző közszolgáltatásokat.

Ezekre a kérdésekre azonban sem a szerző empirikus kutatásának eredményei, sem pedig elméleti következtetései nem kínálnak választ. Könyve zárófejezetében a szerző Micheal Keatinget idézve vázolja, hogy mi lenne az a szerinte ideális állapot, amelyre sikeres fejlesztéspolitikát lehet alapozni: „[a] sikeres régiók közös fejlesztési víziót dédelgetnek, amely dinamizmust és rugalmasságot feltételező társadalmi önreprezentáción alapul” (Keating et al. 2003, idézi Bugovics 280. o.). De ennek részleteit nem fejti ki Bugovics, a területi identitás és a területfejlesztés közötti összetett kapcsolat-rendszeréről a kötet elején megfogalmazott állításokat nem elemzi a szerző, így nem kapunk árnyalt képet erről a kérdéstről.

1 Jonathan Murdoch elmélete vidékfejlesztési modelleket tárgyalja.

Könyvismertetőmben a kötet szinte csak egyetlen fontos állítását, a területi identitás és a területfejlesztés közötti kapcsolatot emeltem ki és vizsgáltam, rámutatva arra, hogy ez mennyire sokrétűen jelenik meg a különböző tudományterületek művelőinek írásaiban. Amellett érveltem, hogy a területfejlesztés több forrásból és sokféle módszerrel lehet alkalmas arra, hogy egy adott tájegység vonzerejét növelje, az ott élők életkörülményeit javítsa.

Bár a kötet, köszönhetően a gazdag szakirodalmi anyagnak és az érdekes empirikus eredményeknek hasznos olvasmány lehet, az elemző részek és következtetések rövidsége és kidolgozatlansága hiányérzetet kelthet az olvasóban. A kötet használhatóságát nem segíti, hogy a kutatási kérdések a különböző fejezetekben elrejtve jelennek meg. Ehhez képest apróságnak tekinthető a részletes módszertani fejezet, valamint a név- és tárgymutató hiánya. Szintén nehézséget okozhat az olvasónak, hogy több nehezen értelmezhető, pongyolán fogalmazott mondat maradt a szövegben, ami a gondos olvasószervezői munka hiányát mutatja.

IRODALOM

- Brunori, G.–Rossi, A. (2000): Synergy and Coherence through Collective Action: Some Insights from Wine Routes in Tuscany. *Sociologia Ruralis*, 40(4): 408–423.
- Marsden, T. (1998): New Rural Territories: Regulating the Differentiated Rural Spaces. *Journal of Rural Studies*, 14(1): 107–117.
- Marsden, T. (2006) The Road towards Sustainable Rural Development: Issues of Theory, Policy and Practice in a European Context. In Cloke, P.–Marsden, T.–Mooney, P.H. eds.: *Handbook of Rural Studies*. London: Sage, 201–212.
- Murdoch, J. (2000) Networks a New Paradigm of Rural Development? *Journal of Rural Studies*, 16: 407–119.
- Ploeg, J.D. Van der–Renting, H. (2000): Impact and Potential: A Comparative Review of European Rural Development Practices. *Sociologia Ruralis*, 40(4): 529–543.
- Ray, C. (1998): Culture, Intellectual Property and Territorial Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 38(1): 3–20.
- Terluin, I. (2003): Differences in Economic Development in Rural Regions of Advanced Countries: An Overview and Critical Analysis of Theories. *Journal of Rural Studies*, 19(1): 327–344.